

Fellingsbro – livet efteråt

Vägen gör en krök, korsar järnvägsspåren, passerar mellan två rader stadiga tvåvåningshus i sten, ränner förbi Icaaffären, Nerikes Allehandas lokalredaktion, pizzeria Mona-Lisa, två banker och apoteket. Det var allt – vägen rusar vidare ut över maskrosfälten förbi kyrkan. Inte hinner du se att något har hänt denna stad: En båt har sjunkit.

En höst, en vinter och en vår har gått sedan den där stormiga morgonen i september då svenskarna vaknade till en ny verklighet – verkligheten efter Estonia. En av de platser vi snart fick lära oss hade drabbats hårdare än andra var Fellingsbro, en stad med 1 700 invånare i södra Berslagen. Nio av stadens kvinnor reste iväg med färjan, ingen kom tillbaka. Åtta av dem var mammor, fyra med små barn kvar där hemma.

– På nästan varenda gata är det någon som hade släkt, vänner eller arbetskamrater med på båten, berättar Göran Karlsson.

Det är en myggig försommarekväll tung av syrëndoft. I Fellingsbro halar man flaggorna efter att ha firat nationaldagen. Göran, 39, och äldsta dottern Jenny, tio, sitter i köket. På väggen hänger torkade rosa blommor, rummet andas kvinnlighet. Men kvinnan, 32-åriga Susanne, är borta.

Göran berättar om den där morgonen. Han satt i bilen på väg till jobbet på biltvätten i Örebro och hörde på radionyheter. En fartygsolycka. Först tog han för givet att det hänt i en annan del av världen.

– Men sedan började jag lyssna och då gick det saktare och saktare tills jag bara stod stilla mitt på vägen. Sen vände jag.

Om detta kan han berätta, och om hur livet förändrats sedan dess, om hur han måste väcka Jenny och sjuåriga Linnea kvart över fem på morgnarna för att få iväg dem till fritids så att han själv ska hinna till jobbet i tid, om hur han kämpar för att orka fortsätta att träna flicklaget i fotboll, om hur han ibland engagerar farmor som barnvakt så att han kan gå ner till pizzeria Mona-Lisa och ta en öl de kvällar de har en trubadur där. Det han inte kan prata om är huset.

Han och Susanne köpte ett hus förra sommaren. Strax före olyckan lade de ner mycket tid på att fixa och måla, han utomhus och hon där inne. När han berättar det bryts rösten och Jenny klättrar upp i hans knä. Sådan är sorgen, förklarar han

senare, den väller upp som en flodvåg när man är som minst beredd, vid en oväntad minnesbild som ingen annan kan se. Och Fellingsbro är fullt av sådana flodvågor.

Bygden är mycket vacker så här när sommaren strukit färg på ängar och trädgårdar. Ursprungligen är det jordbruksland – gårdarna kring staden är fortfarande välmående om än med nya grepp som champinjonodlingar i ladorna. Stadens största arbetsgivare var länge Oppboga pappersbruk och Fellingsbro Verkstäder men båda dessa industrier har skurits ner rejält. Nu finns jobben mest i Arboga, Örebro, Köping och Lindesberg, alla några mil bort. Och så finns det kommunala jobb, som de Susanne och hennes reskamrater hade. De jobbade alla på olika storkök i staden. Resan var en personalresa för 32 personer ur kökspersonalen i Lindesbergs kommun.

En av de som reste var Inger Andersson, moster till Susanne och sambo med Görans yngre bror Tore Karlsson. Sådana är relationerna mellan människor i Fellingsbro – man kan vara både nära släktingar och ingifta och dessutom arbetskamrater.

Inger, 39, och Tore, 35, hade inga barn. De träffades när Tore var 16, levde mycket för varandra och för fritiden ute på gården några kilometer från centrum. Inger hade sin valack Chiquito och tre andra hästar inhyrda i stallet, Tore hade sina gamla bilar att meka med, de åt goda middagar på fredagskvällarna. Alla sade att de hade det så bra.

– Om man levt med någon så länge är den som ens eget kött och blod, säger Tore. Man vet exakt vad den människan skulle göra i en viss situation. Inger hade så pass starka glasögon att hon inte ens skulle sett någon räddningsflotte. Så jag hade egentligen inget hopp.

Tåget kör förbi bortom Chiquitos hage, svalorna ilar fram över de gamla husen som skiftar i färg från gammelrosa till blodrött. Tore och Göran har inte pratat mycket om olyckan med varandra. Mellan två personer som båda förlorat sin närmaste människa finns inget som behöver förklaras.

– Om Göran och jag pratar om det här så är det praktiska saker. Vi vet ju båda exakt vad det handlar om, säger Tore.

Jag frågar honom vad som hänt med honom under tiden efteråt. Han tar en sockerbit och ler som om han väntat på frågan och funderat på svaret.

– Det var inte bara hennes liv som tog slut utan jag har också levt klart mitt första liv nu. Nu har jag ett andra liv som jag inte vet om jag vill vara med om. Det riktiga hade varit om jag också hade varit med på båten. Här har du ett förlopp med fullständig panik i en kvart. Då borde man ha varit med.

Tankar som dessa har gjort det svårt för honom att koncentrera sig på studierna i samhällskunskap. Meningen är att han ska bli gymnasielärare men han ser inte längre något slut på utbildningen, säger han. Så mycket i vardagen har blivit svårt. Före, då var det han och Inger som åkte tillsammans till Örebro för att handla, och även om de utträttade sina ärenden var för sig så gick de sedan och fikade tillsammans. Nu panikrusar han genom Obs när det är något han absolut behöver.

Men det värsta har varit kampen med myndigheterna. Tore och Inger var inte gifta utan hade bara bott tillsammans i 18 år. Försäkringsbolagen jämställde samboskap med äktenskap, så Tore fick ut både livförsäkring och ersättningen från rederiets försäkringsbolag. Men den så kallade tjänstegrupplivförsäkringen, som betalas via arbetsgivaravgiften, gör skillnad på gifta och sambo. En gift make får hela beloppet medan en sambo får dela lika med den omkomnas föräldrar. Än värre är det med efterlevandepensionen som försäkringskassan står för. Den utfaller till gifta makar och till sambo om paret haft gemensamma barn. Samma regler – arvsregler – gällde för den tjänsterefeförsäkring kommunen tagit.

Nu lät Ingers föräldrar sin del av tjänstegrupplivförsäkringen gå vidare till Tore men då blev det gåvoskatt på det. På det viset blev Ingers död en bra affär för myndigheterna – de behövde inte punga ut med ett öre utan fick tvärtom in några kronor i skatt, påpekar Tore.

– Här kommer det brev från kommunikationsdepartementet och ärkebiskopen på ena sidan av samhället, de är väldigt måna om en, medan den andra sidan helt har tagit sin hand ifrån en. Det handlar om ens eget människovärde. Man frågar sig: "Har jag existerat?", säger Tore.

Tores och Görans mamma heter Kirsten Karlsson. Hon sitter tillsammans med Britt Nilsson och Maj-Lis Dahlgren i trädgårdsgruppen under den stora lönnen utanför Maj-Lis hus. De är alla i 60-årsåldern, klädda i blommiga sommarklänningar. Kirsten är spänd, nästan vaksam, uttrycker sig försiktigt men exakt. Britt, hennes väninna som hon ringer när stormarna inom henne blir som värst, är lugnare och ger intryck av att vara en människa med mycket kraft. Maj-Britt är en av de drivande inom krisgruppen.

– Sorgen, säger Britt, är som en elmotor som i vanliga fall har isolerade ledningar men där all isolering är borta.

Gnistor och eldsflammor. Jag förstår av det jag får höra i Fellingsbro att det kan vara just så. Människor får till synes omotiverade vredesutbrott, som Kirsten den där morgonen när hon försökte få tag på någon som visste namnet på den båt kvinnorna åkt med för att hon skulle få veta om det var den de talade om i TV:s extrasändningar. Inom andra, som kanske är mindre direkt träffade, flammor gammal smärta upp, många år gamla sorger som slumrat inombords och som väller ut tillsammans med en paradoxal avundsjuka på alla dem som just förlorat sina anhöriga och som därför får så mycket uppmärksamhet för sin sorg.

Men all sorg är inte sprakade kortslutning. Den kan också vara frenetiskt arbete mot ett konkret mål, som den var för dem som månaderna efter olyckan organiserade sig med krav på att Estonia skulle bärgas. Och den kan vara en stor tystnad, stiltje, som när Kirsten berättar om det svåra med att planera för framtiden. Hennes släktingar i Norge vill att hon och hennes man ska komma och hälsa på men till det har hon bara inte ork. Och alla helger och födelsedagar man ska igenom på en plats som Fellingsbro där till och med Mors dag firas som en stor högtid:

– Februari var jobbig. Jenny fyllde tio, Inger skulle ha fyllt 40, vi hade varit gifta i 40 år. Nu känns skolavslutningen jobbig. Förra året var de med...

Fellingsbro sjukhem, där Inger jobbade, lades ner vid årskiftet. Det var bestämt redan före resan till Estland. Det var därför flera av kvinnorna som inte hade någon vidare lust med resan, och efteråt fanns det anhöriga som sade att kommunen hade haft tur som blev av med folk utan att behöva sparka dem.

– Ja, så bitter kan man bli, säger Kirsten.

På förmiddagen den 28 september mobiliserades krisgruppen i Fellingsbro, eller stödgruppen som den hellre kallar sig. Den hade bildats för några år sedan när ett hus brann ner till grunden efter ett åsknedslag. Ingen människa skadades men händelsen gjorde klart att det sociala skyddsnätet kan vara väl skört, säger Maj-Lis. Stödgruppen slog upp portarna till Olofsborg, församlingshemmet som tidigare var stadens hotell där ungdomarna gick på dans på 50-talet. "Vi går till Olofsborg", hette det då och det uttrycket kom under hösten att få en helt ny innebörd.

De första dagarna hölls Olofsborg öppet dygnet runt. De hårdast drabbade kom dit för att träffa varandra, deras vänner och arbetskamrater kom dit för att säga något om det svåra över en kopp kaffe och en bit äppelpaj i stället för vid mjölkdisken på

Ica. Stödgruppen, och många andra som bara kände att de kunde rycka in, stod för mycket av det praktiska – de hämtade mat gratis från affärerna och från Mona-Lisa, de ställde i ordning ett pressrum och bjöd utländska TV-bolag på te för att hålla dem lugna, de organiserade ett möte mellan de anhöriga och alla inblandade försäkringsbolag, de samlade de pappor som lämnats ensamma för att prata om hur barn sörjer.

Fyra av barnen på lågstadiet i Fellingsbro förlorade sina mammor. Eftersom kvinnorna också var mostrar, fastrar eller på annat sätt släkt med många av barnen blev slaget hårt mot många. Carin Nystedt-Anderson, speciallärare som vi träffar på skolan, betonar att sorgen inte är grundare för att man är liten. Den kan inte lekas bort.

Barn är enligt Carin realistiska i sorg. Men nu var det deras mammor. Fast de visste att det hade hänt så *fick* det inte ha hänt. Och så är de så lojala med sina pappor – de undviker att tala om olyckan och om mamma för att de vet att tankarna på det som hänt gör pappa ledsen, säger Carin.

Kyrkan tog ett stort ansvar tiden närmast efter olyckan. Det fanns ju ingen annan – kommunen lyckades enligt Tore inte ens avsätta en enda person för att sköta kontakten med de anhöriga. Och kyrkan klarade jobbet, togs emot av folk som inte skulle kalla sig troende, precis som vi har sett i andra krislägen i Sverige under de senaste åren.

– Jag hade aldrig varit i kyrkan förr. Jag visste inte ens vem som var präst – en får ju skämmas men så var det, säger Kirsten.

Nu har hon varit i kyrkan ofta men helst ensam, berättar hon. Hon brukar sätta sig och fundera över om det verkligen finns någon Gud och över varför han i så fall låter sådant här hända.

– Det är ju det som är den största frågan och den får vi inget svar på, säger Maj-Lis som själv är troende.

Kirsten är uppväxt inte långt från Oslofjorden och hon är van vid vatten, men i Fellingsbro är vatten större än Arbogaån mycket avlägset. Aldrig har Kirsten haft en tanke på att någon från Fellingsbro skulle kunna omkomma på sjön, säger hon. Hon tror att avståndet till havet gjorde det svårare för många att acceptera att de aldrig skulle få se sina döda.

– Jag har sett i Oslofjorden hur de ser ut när de flyter iland. Därför var jag så glad när de bestämde att inte ta upp båten, säger hon.

Lantbrevbäraren tutar borta vid granngården och skuggan av den stora lönnen flyttar sig över kaffebordet. Maj-Lis säger att problemet är detta att döden kommit bort i vårt samhälle. Kirsten minns en tid när döden var närmare.

– När jag var liten i Norge var det fyra barn i granngården som drunknade. Jag kan ännu se dem ligga där under isen... Sånt hände då.

Sånt händer nu också, det har Estoniaolyckan gjort klart inte bara för Fellingsbro utan för hela Sverige. Människorna i Fellingsbro, och många fler av oss, har genom katastrofen fösts in i en annan verklighet där sådana saker händer, där det inte längre är omöjligt att identifiera sig med människor som letar efter sina döda i rasmassorna efter krig, naturkatastrofer eller terroråd. Och säkert är det ömsesidigt – även dessa människor kan numera känna igen sig i oss. En tid efter olyckan kom den iranske pizzabagaren nere på Mona-Lisa fram till Göran och berättade att hans bror dött i kriget.

– Och han, pizzabagaren, sa att han vägrade tro det. Till och med efter begravningen vägrade han förstå att det var sant, säger Göran.